

ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ-ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ποιο είναι το ιστορικό έργο του Θουκυδίδη και ποια τα χαρακτηριστικά του (περιεχόμενο, σκοπός, αρετές); (ΟΕΔΒ, σ. 6-8)

Ο Θουκυδίδης επέλεξε να γράψει μια ιστορική μονογραφία: τον πόλεμο μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, τον Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.), διαφοροποιούμενος από τον Ηρόδοτο, ο οποίος αφηγήθηκε μεν την ιστορία των Περσικών πολέμων, στα πλαίσια όμως μιας ευρύτερης περιγραφής θαυμαστών πράξεων και κατορθωμάτων Ελλήνων και βαρβάρων. Προηγείται, βέβαια, μια ιστορική αναδρομή, η περίφημη Αρχαιολογία, η οποία δίνει με συνοπτικό τρόπο τα γεγονότα της πεντηκονταετίας μεταξύ των Περσικών και του Πελοποννησιακού πολέμου και αποκαλύπτει τα αίτια που οδήγησαν Αθήνα και Σπάρτη στη σύγκρουση. Με τον τρόπο αυτό ο Θουκυδίδης αρχίζει ουσιαστικά την ιστορική του αφήγηση από το σημείο που την άφησε ο Ηρόδοτος.

Σκοπός του Θουκυδίδη δεν ήταν μόνο η αντικειμενική και ολοκληρωμένη αφήγηση των γεγονότων, αλλά και η δημιουργία ενός έργου που θα έμενε παντοτινό κτήμα, *ἔξ ἀεί*, της ανθρωπότητας. Πίστευε δηλαδή ότι η ανθρώπινη φύση ουσιαστικά δε μεταβάλλεται και ότι ο άνθρωπος κάτω από παρόμοιες καταστάσεις αντιδρά με τον ίδιο λίγο πολύ τρόπο. Παρουσιάζοντας λοιπόν αυτές τις πλευρές της ανθρώπινης φύσης στη διάρκεια τόσο του πολέμου όσο και των εμφύλιων συγκρούσεων, πίστευε πως θα βοηθούσε τους αναγνώστες του να αντιμετωπίσουν παρόμοιες καταστάσεις στο μέλλον.

Ο στόχος αυτός υπηρετήθηκε από την επιστημονική μεθοδολογία που πρώτος εφάρμοσε στη συγγραφή της ιστορίας, την αμεροληψία, την αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών που οδηγούν στη σύγκρουση (*ἀληθεστάτη πρόφασις*), όπως επίσης και από το ύφος με το οποίο έγραψε το έργο του.

Τι ακριβώς είναι ο Επιτάφιος του Περικλή; (ΟΕΔΒ, σ. 8)

Δεν πρόκειται για κάποιο ξεχωριστό έργο του Θουκυδίδη, αλλά για μία από τις σαράντα δημηγορίες που υπάρχουν στο έργο του. Πρόκειται για έναν επιτάφιο (επικήδειο) λόγο που εκφώνησε ο Περικλής προς τιμή των νεκρών του πρώτου έτους του Πελοποννησιακού πολέμου. Η παιδευτική και λογοτεχνική αξία του συγκεκριμένου λόγου δικαιολογούν το θαυμασμό που έχει προκαλέσει από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Τι είναι οι δημηγορίες και ποιος είναι ο ρόλος τους στο έργο του Θουκυδίδη; (ΟΕΔΒ, σ. 10)

Οι δημηγορίες είναι ομιλίες βασιλιάδων, πολιτικών ηγετών, στρατηγών πριν από σημαντικά γεγονότα στα οποία αυτοί διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Οι δημηγορίες κατέχουν σημαντικό ρόλο στο έργο του Θουκυδίδη, γιατί πίστευε ότι με τον τρόπο αυτό φωτίζονται καλύτερα οι αιτίες των πολιτικών γεγονότων και οι συνέπειες των πολεμικών επιχειρήσεων. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι ο Θουκυδίδης με την ιστορία του θέλησε να γράψει ένα μεταμφιεσμένο εγχειρίδιο πολιτικής θεωρίας και όχι να καταγράψει απλώς τα γεγονότα ή να τέρψει τους αναγνώστες του. Για να γίνει αυτό έπρεπε να αναδειχθεί η εσωτερική σύνδεση των γεγονότων, τα βαθύτερα αίτια που οδήγησαν σε μια συγκεκριμένη πολιτική. Πίστευε ότι το καλύτερο μέσο για να το πετύχει αυτό ήταν οι δημηγορίες. Μέσα σ' αυτές θα βρει κανείς τα σπουδαιότερα κίνητρα, επιχειρήματα

που δικαιολογούν την απόφαση που κάθε φορά πάρθηκε.

Ποια είναι η μέθοδος που ακολούθησε ο Θουκυδίδης στη σύνθεση των δημηγοριών; (ΟΕΔΒ, σ. 11)

Επειδή ζούσε σε μια εποχή στην οποία θα ήταν δύσκολο να έχει αυτούσιους τους λόγους που εκφώνησαν τα διάφορα πρόσωπα (έστω κι αν κάποιους τους άκουσε και ο ίδιος) θεωρείται βέβαιο ότι τη μορφή των λόγων την έδωσε ο ίδιος ο Θουκυδίδης (Θουκ. 1.22.1). Επεξεργαζόταν τις ομιλίες των αγορητών του αφαιρώντας ό,τι μερικό και περιστασιακό υπήρχε και τονίζοντας ό,τι γενικότερο και μονιμότερο, ενισχύοντάς το με επιχειρήματα που διασαφηνίζουν τις απόψεις του ομιλητή. Επηρεασμένος από τους «*δισσούς λόγους*» των σοφιστών και για να βοηθήσει τους αναγνώστες του να σχηματίσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα των γεγονότων, παρέθετε και την αντίθετη θέση, τον αντίλογο στα όσα υποστήριζε ο ομιλητής παρουσιάζοντας έτσι έναν «αγώνα λόγων». Οι δημηγορίες του Θουκυδίδα είναι φανερό ότι δεν απευθύνονται σε ακροατές αλλά στους αναγνώστες του έργου του Θουκυδίδα.

Ποιες διαφορές παρουσιάζει ο Επιτάφιος από τις υπόλοιπες δημηγορίες; (ΟΕΔΒ, σ. 12)

Αν και ο Επιτάφιος είναι μία από τις σαράντα δημηγορίες που υπάρχουν στο έργο του Θουκυδίδα παρουσιάζει δύο βασικές διαφορές με τις υπόλοιπες:

- οι υπόλοιπες δημηγορίες ανήκουν στους συμβουλευτικούς ρητορικούς λόγους, ενώ ο Επιτάφιος στους επιδεικτικούς.
- οι υπόλοιπες δημηγορίες έχουν στενή σχέση με τα γεγονότα που προηγούνται και ακολουθούν, ενώ ο Επιτάφιος τόση λίγη σχέση έχει με τα ιστορούμενα, ώστε διαβάζοντάς τον να ξεχνάμε σχεδόν τον πόλεμο.

Τι ήταν οι Επιτάφιοι λόγοι και ποια ήταν η τυπική τους μορφή; (ΟΕΔΒ, σ. 12-13)

Οι Επιτάφιοι λόγοι στην Αθήνα ήταν το αποτέλεσμα μιας μακρότατης παράδοσης να τιμώνται οι νεκροί των πολέμων όχι μόνο με επίσημο τάφο, κτερίσματα (*ἔργω*), αλλά και *λόγω* (εγκώμια που σταδιακά απέκτησαν λογοτεχνική μορφή). Η θεσμοθέτηση στην Αθήνα (πιθανόν από το Σόλωνα) της γιορτής των Επιταφίων είχε σαν αποτέλεσμα το είδος αυτό του λόγου να καλλιεργηθεί από ικανούς ρήτορες και να αποκτήσει μια σταθερή δομή, η οποία περιλάμβανε:

1. Προοίμιο
2. Καταγωγή και πρόγονοι: α/ εγκώμιο της αττικής γης και της αυτοχθονίας των Αθηναίων, β/ ανατροφή και αγωγή του αθηναϊκού λαού, γ/ η φιλοπατρία, όπως εκδηλώθηκε στα πολεμικά κατορθώματα (ιστορικά και μυθικά) του αθηναϊκού παρελθόντος.
3. Οι προκείμενοι νεκροί, οι αρετές και οι πολεμικοί άθλοι τους.
4. Προτροπές για μίμηση στους νεότερους και παραμυθία στους γονείς, τις χήρες και τα ορφανά των νεκρών.
5. Επίλογος.

Ποια ήταν το σημαντικότερο μέρος ενός επιτάφιου λόγου και γιατί; (ΟΕΔΒ, σ. 13)

Το δεύτερο μέρος και ιδιαίτερα το εγκώμιο των κατορθωμάτων των προγόνων στο οποίο αφιερωνόταν μεγάλη έκταση του λόγου. Αυτό γινόταν:

1. από θαυμασμό των προγόνων τους οποίους θεωρούσαν αξεπέραστα πρότυπα αρετής.

2. το έργο των παρόντων νεκρών έπαιρνε αξία από τη στιγμή που συσχετιζόταν με το έργο των προγόνων και εμφανιζόταν ως μια η συνέχειά τους. Έτσι η θυσία τους συνδεόταν με το παρελθόν, ενσωματωνόταν στην εθνική ιστορία και οι ίδιοι περνούσαν στη σφαίρα της αιωνιότητας.

Ποια είναι η δομή του Επιταφίου του Περικλή;
(ΟΕΔΒ, σ. 14)

1. Προοίμιο (κεφ. 35)
2. Πρώτο μέρος (κεφ. 36-41): έπαινος των προγόνων (36.1-2), της σύγχρονης γενιάς (36.3), του αθηναϊκού πολιτεύματος και των τρόπων ζωής του Αθηναίου (37-41).
3. Δεύτερο μέρος (κεφ. 42-43): έπαινος των νεκρών, προτροπές προς τους επιζώντες.
4. Τρίτο μέρος (κεφ. 44-45): παραμυθία στους γονείς, στα παιδιά, στους αδερφούς και τις συζύγους των νεκρών.
5. Επίλογος (κεφ. 46)

Ποιες είναι οι διαφοροποιήσεις του Επιταφίου του Περικλή από την παράδοση των επιτάφιων λόγων και πώς εξηγούνται;
(ΟΕΔΒ, σ. 14-15)

Προσπερνά πολύ σύντομα τον έπαινο του αθηναϊκού παρελθόντος και τον έπαινο των κατορθωμάτων των προγόνων και αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του στο αθηναϊκό πολίτευμα και στους λόγους που οδήγησαν την Αθήνα στο μεγαλείο. Κεντρική του ιδέα είναι το «*ἀπὸ δὲ οἴας ἐπιτηδεύσεως ἤλθομεν ἐπ’ αὐτὰ καὶ μεθ’ οἴας πολιτείας καὶ τρόπων ἐξ οἴων μεγάλη ἐγένετο*» (ποιες αρχές συμπεριφορὰς μας οδήγησαν σ’ αυτά το πολεμικά κατορθώματα, με ποιο πολίτευμα και χάρη σε ποια στοιχεία του χαρακτήρα έγιναν αυτά τόσο μεγάλα). Το μεγαλύτερο μέρος του λόγου είναι ένας ύμνος στα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, στρατιωτικά και πολιτιστικά επιτεύγματα της Αθήνας του Περικλή. Παρουσιάζεται η εικόνα της Αθήνας στα χρόνια του μεγάλου Αθηναίου πολιτικού. Οποσδήποτε, σε κάποια σημεία υπάρχει μια τάση εξιδανίκευσης που οφείλεται και στο ότι ο Περικλής παρουσιάζει το αθηναϊκό πολίτευμα έτσι όπως ήθελε να το διαμορφώσει, πιο πολύ σαν ιδανικό παρά σαν πραγματικότητα (αν και η Αθήνα δεν απείχε πολύ από την εικόνα που παρουσιάζει ο Περικλής). Μας δίνεται έτσι από το Θουκυδίδη ο ορισμός του βαθύτερου πνεύματος της αθηναϊκής δημοκρατίας, η εικόνα μιας πόλης γεμάτη από μετρημένη ελευθερία και εσωτερική αξιοπρέπεια, ουσιαστικά το τι κάθε κράτος κάθε εποχής οφείλει να είναι. Η Αθήνα και ο Αθηναίος πολίτης αναδεικνύονται, μέσα από τη σύγκρισή τους με τη Σπάρτη (και από ένα σημείο χωρίς σύγκριση) ως το πρότυπο της πολιτείας και του ανθρώπου-πολίτη. Αν λάβουμε υπόψη και το ότι ο Θουκυδίδης γράφει τον Επιτάφιο γνωρίζοντας την ήττα της Αθήνας στον πόλεμο, τότε μπορούμε να πούμε ότι ο Επιτάφιος είναι ένας επιτάφιος της ίδιας της Αθήνας των χρόνων του Περικλή.

Πώς δικαιολογείται η θέση του Επιταφίου μέσα στο έργο του Θουκυδίδη;
(ΟΕΔΒ, σ. 16-17)

Αν και ο αριθμός των νεκρών του πρώτου έτους του πολέμου ήταν ασήμαντος σε σχέση με τα χρόνια που ακολούθησαν και αν και εκφωνήθηκαν και άλλοι επιτάφιοι λόγοι στη διάρκεια του πολέμου, ο Θουκυδίδης επιλέγει να μας παρουσιάσει τον Επιτάφιο του Περικλή, γιατί:

- ο Θουκυδίδης θαύμαζε το μεγάλο Αθηναίο πολιτικό, την

προσωπικότητά του και την πολιτική του. Μέσα από το πρώτο και δεύτερο βιβλίο της ιστορίας του προσπάθησε να μας δώσει μια ολοκληρωμένη εικόνα του Περικλή, κυρίως μέσα από τις δημηγορίες του. Ο Επιτάφιος είναι η δεύτερη από τις τρεις δημηγορίες του Περικλή: η πρώτη εκφωνήθηκε λίγο πριν την έναρξη του πολέμου και η τρίτη, το «κύκνειο άσμα» του Περικλή, η οποία εκφωνήθηκε στη διάρκεια του λοιμού στην Αθήνα και με την οποία προσπάθησε να ανυψώσει το ηθικό των συμπολιτών του από τις δοκιμασίες του πολέμου. Το τμήμα που αφιερώνεται στον Περικλή κλείνει με τον περίφημο χαρακτηρισμό του (2.65).

- Ο Θουκυδίδης υπήρξε εραστής του μεγαλείου και της πολιτικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της Αθήνας. Θέλησε λοιπόν να μας παρουσιάσει το τι υπήρξε η Αθήνα στην εποχή του και μάλιστα πριν την αμαυρώσουν οι συνέπειες του Πελοποννησιακού πολέμου. Πίστεψε ότι ο καταλληλότερος άνθρωπος για να παρουσιάσει το αθηναϊκό μεγαλείο δε θα μπορούσε να ήταν άλλος από το δημιουργό της, τον Περικλή. Έτσι, ενώ ο λόγος εξωτερικά είναι ο επιτάφιος των νεκρών του 431 π.Χ., στην πραγματικότητα είναι ο επιτάφιος μιας μεγάλης πολιτείας στην πιο κλασική της μορφή.

**Ποιο ήταν το έργο του Περικλή;
(ΟΕΔΒ, σ. 18-19)**

α/ Εδραίωσε την Αθηναϊκή Συμμαχία και επεξέτεινε την επιρροή της Αθήνας.

β/ Με τις μεταρρυθμίσεις του έδωσε δημοκρατικότερο χαρακτήρα στο αθηναϊκό πολίτευμα.

γ/ Αξιοποιώντας την οικονομική δύναμη της Αθήνας στόλισε την πόλη με περίλαμπρα οικοδομήματα.

δ/ Έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην πνευματική άνθηση της πόλης.

ε/ Προώθησε την πανελλήνια ιδέα μέσα από πρωτοβουλίες, όπως την ίδρυση των Θουρίων, της πρώτης πανελληνίας αποικίας.

Δικαιολογημένα, λοιπόν, η εποχή της αθηναϊκής ακμής έχει μείνει γνωστή και ως «αιώνας του Περικλή».

**Ο Θουκυδίδης υπήρξε ο στενογράφος μιας πραγματικής δημηγορίας του Περικλή ή η δημηγορία αποτελεί δημιούργημα του Θουκυδίδα, για να εκφράσει δικές του απόψεις χρησιμοποιώντας το όνομα του Περικλή;
(ΟΕΔΒ, σ. 22-23)**

Πρόκειται για ψευδοπρόβλημα. Είναι γνωστός (όπως είδαμε πιο πάνω) ο τρόπος με τον οποίο ο Θουκυδίδης επεξεργαζόταν τις δημηγορίες. Αυτό που πρέπει να προσέξουμε είναι ότι ήταν δυνατόν ο Περικλής να εκφωνήσει έναν επιτάφιο λόγο παρόμοιο με αυτό που έγραψε ο Θουκυδίδης και ότι και ο Θουκυδίδης, αν η πόλη του είχε αναθέσει να γράψει έναν επιτάφιο λόγο, θα μπορούσε να είχε πλάσει έναν παρόμοιο λόγο χωρίς να έχει ακούσει το λόγο του Περικλή. Είναι σημαντικό ότι ο λόγος συμβάλλει στη θετική αποτίμηση τόσο του ιστορικού όσο και του πολιτικού και είναι αντάξιος της πνευματικής προσωπικότητας και των δύο. Γιατί στην περίπτωση του Επιταφίου έχουμε τη σπάνια σύμπτωση δύο προσωπικοτήτων που μπορούν να εισχωρούν στη βαθύτερη ουσία των θεσμών, των καταστάσεων και των ανθρώπων και που η ψυχή και των δύο θερμαίνεται από την αγάπη για το μεγαλείο στο οποίο έφτασε η δημοκρατική Αθήνα.